

УДК [37.011+37.017.4]:001.53(048)

О. О. БАРЛІТ

кандидат педагогічних наук, доцент

О. І. ТИЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

КЗ “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” ЗОР

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ, ПРОБЛЕМИ, МЕТА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті подано стислий аналіз поглядів науковців періоду від давніх часів до теперішнього часу щодо питань патріотичного виховання. Встановлено, що зазначена проблема відображала існуючий соціальний устрій, була пов'язана з формуванням раннього етнічного самоусвідомлення, яке розпочиналося в родині шляхом передачі традицій та обрядів, національно-політичним самоусвідомленням, яке відбувалося під впливом соціального життя, вивчення історії та культури, державно-політичного самоусвідомлення. Зазначено, що передумовою успішного становлення державного патріотизму є почуття причетності до своєї нації та розбудова власної державності. Наголошено, що в умовах єдиної держави формується політична нація як єдність усіх громадян країни незалежно від їх етнічної приналежності, тому патріотами стають не лише етнічні українці, а й представники інших етнічних груп, що проживають на теренах України.

Розглянуто доцільність використання системного підходу у формуванні національно-патріотичного виховання підростаючого покоління в освітньому середовищі.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, етнічне самоусвідомлення, державно-політичне самоусвідомлення, державність, нація.

Понятійне навантаження терміна “патріотизм” на філософському рівні відображає систему поглядів народу на природу та суспільство; на масово-побутовому рівні виражає успадковану й культивовану в народі любов до всього свого рідного (мова, культура, традиції тощо); на раціонально-суспільному рівні патріотизм являє буття народу в часі, самоусвідомлення й самоутвердження себе як етносу серед інших народів світу та співпрацю з ними; на особистісному рівні сповідує почуття любові та відповідальності за долю свого народу [6, с. 2].

Метою статті є аналіз поглядів науковців щодо визначення понятійного навантаження терміна “патріотизм”, історіографічні аспекти патріотичного виховання, реалізація національно-патріотичного виховання в освітньому середовищі.

Основні складові патріотичного виховання українців намагалися визначити філософи, історики, правознавці, політики, письменники, зокрема М. Грушевський, М. Костомаров, П. Куліш, Г. Сковорода, І. Франко та ін. Патріотичне виховання було предметом дослідження багатьох поколінь педагогів.

Видатні вчені та педагоги минулого (А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський) у своїх працях приділяли велику увагу вихованню любові до своєї землі, рідної мови; поваги до історичного минулого, формуванню національної самосвідомості.

Педагог В. Сухомлинський, не маючи можливості відкрито виступати проти цілеспрямованої орієнтації на заполітизовану освіту, яка за своєю природою формувала безетнічність, зробив якісно новий перехід від суто інтернаціоналістичної педагогіки до акцентування на національній культурі, розвиваючи в учнів цілісне сприймання світової культури крізь призму національної самосвідомості [7, с. 32]. В. Сухомлинський вважав, що успіх у вихованні громадянсько-патріотичних якостей у дітей дошкільного віку багато в чому залежить від взаємодії педагога з сім'єю.

Психологічним механізмам формування й розвитку особистості, на яких базується патріотичне виховання, присвячені дослідження А. Афанасьєва, Л. Виготського, О. Вишневського, І. Гальчинського, О. Даценка, Г. Костюка, О. Леонтєва та ін.

Український дослідник В. Липинський зазначав: “Сутність територіального патріотизму – це пробудження почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі, незалежно від їх етнічного походження, класової належності, віросповідання, соціально-культурного рівня. Почуття любові до рідного краю, як до органічної цілісності” [1 с. 131].

Український дослідник О. Майборода стверджував: “Патріотизм як одне з сильних почуттів, із яких складається емоційний світ людини, невід'ємний від осмислення і вибору шляхів та засобів реалізації інтересів своєї Вітчизни...” [2, с. 39].

Історик М. Грушевський наголошував: “Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на теренах України, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе” [4, с. 258].

Історичний досвід цього питання свідчить, що громадянський, правовий світогляд почав формуватися ще в Месопотамії, Близькому й Далекому Сході, становлення цих держав історики зараховують до 5-го тис. до н.е.

Головними осередками виховання та навчання в давніх східних державах були сім'я, храми й перші школи. Про важливу роль сім'ї у вихованні дітей свідчать давні документи: Закони царя Вавилону Хаммурапі, книга Притч іудейського царя Соломона, індійська Бхагавадгіта.

Служіння державі було головним важилем у Спарті. Ідеал афінського виховання зводився до всебічного формування особистості.

В Стародавньому Римі велике значення приділяли служінню інтересам державі.

Сьогодні в зарубіжних країнах патріотичне виховання є невід'ємною складовою гуманітарної безпеки держави.

У сусідній країні – Польщі – існують значні напрацювання у сфері патріотичного виховання населення. Зокрема, польський уряд розробив і реалізував

лізував програму, яка має назву “Патріотизм завтрашнього дня”. Польща перетворилася на державу, що базується на принципах верховенства права, солідарності та справедливості. Програма спрямована здебільшого на молодих людей. Патріотичне виховання розпочинається з дошкільного віку.

У Сполучених Штатах Америки формування патріотизму в молодого покоління набуло загальнонаціонального значення після здобуття незалежності у визвольній війні з Англією 1775–1783 рр.

Сьогодні центральне місце в цьому процесі відводять школі – освітньо-виховному закладу, на яке покладається завдання патріотичного виховання молоді в дусі вищезазначених ідеалів і цінностей.

Важливу роль у соціалізації американських школярів відіграють різноманітні дитячо-юнацькі організації, діяльність яких базується на ідеях єдності американського народу, спільності ціннісних орієнтацій.

Реалізації патріотичного виховання сприяє поєднання класно-урочних і позаурочних форм роботи.

Вчений Є. Барилко у своєму науковому дослідженні “Виховання патріотизму в учнів середніх шкіл США” обґрунтовує можливості практичного використання американського досвіду виховання патріотизму в середніх школах України.

Однією з умов національно-патріотичного виховання в Україні є системний підхід, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого, взаємозалежного, відкритого процесу в його постійному розвитку й саморозвитку.

Назва “системний підхід” походить від терміна “система” – сукупність елементів, що пов’язані один із одним і утворюють певну цілісність, єдність. В енциклопедичному словнику зазначено: “Система (від грецьк. – ціле, що складається з частин) – множина елементів, що знаходяться у відношеннях і зв’язках один із одним, створюючи певну цілісність, єдність”. Одна з головних особливостей системи полягає в тому, що їй притаманні такі властивості, яких не має жоден її елемент [9, с. 12].

У педагогіці системний підхід спрямований на розкриття цілісності педагогічних об’єктів, виявлення в них різних типів зв’язків і зведення в єдину теоретичну картину.

Складовими системи національно-патріотичного виховання є: мета, завдання, принципи, суб’єкти діяльності та відносини між ними, умови, в яких воно відбувається, управління, що забезпечує інтеграцію складових у цілісну систему й розвиток цієї системи.

Пропонуємо докладніше розглянути ці складові.

Головною метою національно-патріотичного виховання є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної хуждожньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Мета національного виховання конкретизується через систему виховних завдань, провідними з яких є такі:

- забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних і власних інтересів;
- формування національної свідомості та людської гідності, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати для розвитку держави, готовності її захищати;
- виховання правової культури: поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки, знання та дотримання законів;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, формування власної світоглядної позиції;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки, любові до рідної землі;
- забезпечення повноцінного розвитку дітей та молоді, охорона й зміцнення їх фізичного, психічного та духовного здоров'я;
- формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків;
- розвиток естетичних потреб і почуттів;
- вироблення екологічної культури людини, розуміння необхідності гармонії її відносин з природою, розвиток краєзнавства;
- прищеплення глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- спонукання вихованців до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності [2, с. 8].

Основними принципами національно-патріотичного виховання є принципи національної спрямованості виховання, культуровідповідності, гуманізації виховного процесу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, цілісності, толерантності, особистісної орієнтації, життєвої творчої самодіяльності.

Дослідники зауважують, що певне непорозуміння в українців часто викликає саме поняття “держава”, яке в одному контексті ототожнюється лише із суспільною надбудовою, владними інституціями всіх гілок і щаблів, а в іншому – з усією країною, суспільством, усім тим, що абсолютизоване в заклик “Будуймо Державу!”. Отож, якщо для одних громадян держава досі виступає як антагоніст, “неминуче зло”, то націонал-патріоти ототожнюють себе з нею. Таким чином, невідповідність бажаного з дійсним у сучасній Україні відчувається національно-свідомими людьми особливо гостро [8, с. 85].

Проблеми формування національних і загальнолюдських цінностей в учнівської та студентської молоді в процесі освіти досліджують О. Вишневецький, О. Гречаник, В. Іванчук, О. Попова, Л. Рибалко, М. Таланчук, А. Троцько та ін.

Дослідник О. Вишневський виділяє три етапи реалізації патріотичного виховання:

I етап. Формування раннього етнічного самоусвідомлення, яке розпочинається в родині шляхом передачі традицій та обрядів, велике значення має родина.

II етап. Національно-політичне самоусвідомлення, яке відбувається під впливом усвідомлення соціального життя, вивчення історії та культури. Молода людина починає замислюватися над долею своєї нації, в неї формується почуття поваги до рідної країни, почуття національної гідності.

III етап. Державно-політичне самоусвідомлення. Передумовою успішного становлення державного патріотизму є почуття причетності до своєї нації та розбудова власної державності. В умовах єдиної держави формується політична нація як єдність усіх громадян країни незалежно від їх етнічної приналежності. Тому патріотами стають не лише етнічні українці, а й представники інших етнічних груп, що проживають на теренах України й турбуються про її благо [3, с. 97].

Висновки. Передумовою успішного становлення державного патріотизму є почуття причетності до своєї нації та розбудова власної державності. В умовах єдиної держави формується політична нація як єдність усіх громадян країни незалежно від їх етнічної приналежності. Разом з тим, можна констатувати недостатню розробленість проблеми впровадження системи національно-патріотичного виховання в школі. В подальших дослідженнях ми зможемо заповнити ці прогалини.

Список використаної літератури

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський ; за ред. Я. Пеленського. – Київ : Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
2. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / під заг. ред. Ю. Тищенко. – Київ, 2004.
3. Вишневський О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів : Львівське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1996.
4. Пірен М. Етнополітика в Україні: соціо-психологічний аналіз / М. Пірен. – Київ : Університет Україна, 2007. – 408 с.
5. Проект Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lp.edu.ua/node/1072>.
6. Концепція національно-патриотичного виховання дітей та молоді : Наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacjonalno-patriotichne-vixovannya/>.
7. Чупрій Л. Шляхи оптимізації національного патріотичного виховання молоді в контексті забезпечення формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу 641 [Електронний ресурс] / Л. Чупрій. – Режим доступу: http://bulava.in.ua/chupriy_molodist.html.
8. Шляхи оптимізації сучасного патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/2c0b65625b2bd79b4d43b88421306d27_0.html.

9. Системний підхід та його розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/1924070111174/ekonomika/sistemnyu_podhod_ego_razvitie.htm.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2017.

Барлит О. А., Тищенко Е. И. Патриотическое воспитание подростящего поколения: историография проблемы, цель и реализация в условиях поликультурного общества

В статье подан краткий анализ взглядов ученых периода от давних времен до наших дней в отношении вопросов национально-патриотического воспитания. Установлено, что проблема отображает существующий уклад, который был связан с формированием раннего этнического самосознания, возникающий под влиянием социальной жизни, изучения истории и культуры, государственно-политического самосознания. Указано, что условием успешного формирования государственного патриотизма является чувство причастности к своей нации и созданию государства. Подчеркнуто, что в условиях единого государства формируется политическая нация как единство всех граждан независимо от их национальности, поэтому патриотами могут быть не только этнические украинцы, но и представители других национальностей, проживающих на просторах Украины.

Ключевые слова: патриотизм, национально-патриотическое воспитание, этническое самосознание, государственно-политическое самосознание, государственность, нация.

Barlit O., Tyshchenko O. Patriotic Education of the Younger Generation: Historiography, Problems, Goal and Implementation in a Multicultural Society

The meaning of 'patriotism' term at philosophical level displays the system of public thought about nature and society; at mass consumer level it expresses inherited and grown love of people to everything native (language, culture, traditions, etc.); at rational and social level patriotism encompasses people's being at different times, self-awareness and self-affirmation as ethnic group among other nations and cooperation with them; at personal level it confesses the feeling of love and responsibility for own nation's destiny.

Purposes of national education can be concretized through the system of educational tasks. The principal tasks are as follows:

- enabling self-realization and self-fulfillment of a person pursuant to his/her skills, social and personal interests;*
- formation of national consciousness and dignity, love to native land, Motherland, nation, willing to work for development of native country, ability and readiness to protect it;*
- education of legal culture: respect for Constitution, legislation of Ukraine, national symbols, knowledge of laws and adhering to them;*
- securing moral integrity of generations, promotion of respect for parents, senior people, forming of personal worldview;*
- cultivation of the best features of Ukrainian mentality – diligence, individual freedom, deep connection with the nature, tolerance, respect for a woman, love to native land;*
- securing full development of children and young generation, protection and promotion of their physical, mental and spiritual health;*
- forming of community commitment and person's accountability through involving of pupils/students to the nation building process, restructuring of social relations;*
- development of aesthetic needs and feelings;*
- generation of a human's environmental culture, understanding the necessity of harmony with the nature, development of regional study;*
- inoculation of deep consciousness of interrelations between the ideas of internal freedom, human rights and civil responsibility;*

– *stimulation of pupils/students to active countermeasures aimed against demonstration of immorality, violation of law, despiritualization, anticivic activity. The basic principles of national-patriotic education are principles of national orientation of education, cultural conformity, humanization of educational process, subject-to-subject cooperation, integrality, tolerance, personal orientation, personal creative activities.*

Three stages for realization of patriotic education:

I stage. Development of early ethnic self-awareness that begins at home by transfer of traditions and rites. At this stage, family has a great significance;

II stage. National and political self-awareness that takes part under the influence of understanding social life, study of history and culture. Young person begins to think about destiny of his/her nation, he/she begins to feel respect for his native country, feels national dignity;

III stage. State and political self-awareness. Pre-condition for successful development of national patriotism is the feeling of belonging to your nation and nation-building. Under the conditions of unified state, we could see development of political nation as the unity of all the country citizens independent of their ethnic background or belonging. Therefore, the patriots are not only ethnical Ukrainians, but also representatives of other ethnical groups, residing at the territory of Ukraine and taking care of its welfare.

Key words: *patriotic, national-patriotic education, social level patriotism, subject-to-subject cooperation, personal orientation, statehood, nation.*